МАТВІЄНКО В.М.,
кандидат історичних наук, доцент

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАКАВКАЗЗЯ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На початку 1918 р. практично всі окраїнні держави, що виникли на терені колишньої Російської імперії, були окуповані чи опинилися під прискіпливим зовнішньополітичним контролем Центральних держав. Повною мірою це стосувалося й кавказьких країн. Навесні 1918 р., після стихійного виведення російських військ із Закавказзя, Азербайджан, Вірменія та Грузія стали об'єктом збройної агресії з боку Османської імперії. Проголошення незалежності Закавказької Демократичної Федеративної Республіки (ЗДФР) 22 квітня 1918 р. не зупинило наступу турецьких військ на тифліському напрямку, де вони прорвалися на рубіж 20-25 км до грузинської столиці.

Лише під тиском Берліна, невдоволеного надмірним посиленням позицій свого союзника на Кавказі, Стамбул пішов на укладення з ним 10 травня 1918 р. секретної угоди щодо поділу Закавказзя на сфери впливу (Грузія залишилася в німецькій сфері), а наступного дня погодився на мирні перегово-

ри з урядом ЗДФР. Однак вони почалися в Батумі лише 24 травня, й Туреччина, заохочена військовими успіхами, зажадала на них, зверх брест-литовських надбань, дві третини Єреванської губернії та Ахалкалакський і Ахалціхський повіти Тифліської, під контроль Стамбула мала перейти Закавказька залізниця[1].

Батумські переговори оголили всю глибину існуючих суперечностей між провідними політичними партіями Закавказького Сейму – грузинськими меншовиками, вірменськими дашнаками і азербайджанськими мусаватистами. Виявилося, що мусаватисти були не проти встановлення турецького протекторату над Азербайджаном й разом із дашнаками виявляли невдоволення провідною роллю Грузії у Закавказькій Федерації. Звідусіль із регіону на адресу турецької делегації в Батумі надходили інспіровані мусаватистами прохання мусульманських громад про покровительство[2].

За цих критичних зовнішньополітичних умов Національна Рада Грузії 27 травня 1918 р. звернулася до уряду Німеччини з проханням про допомогу, щоб захистити країну від зовнішніх загроз. Але вже наступного дня, порушивши перемир'я, турецькі війська поновили наступ на Єреван і Тифліс. У зв'язку з останніми подіями німецький представник на Батумських переговорах генерал фон Лоссов порадив Тифлісу негайно проголосити незалежність Грузії й прохати Німеччину про покровительство.

6-7 червня 1918 р. виконком Національної Ради Грузії під головуванням Н.Жорданія розглянув повідомлення глави закавказької делегації в Батумі А.Чхенкелі, який водночас очолював Раду міністрів і МЗС ЗДФР, про непоступливість Туреччині й пропозицію німецької сторони. Було ухвалено прийняти німецьку пропозицію й після проголошення Закавказьким Сеймом рішення про саморозпуск оприлюднити Акт про незалежність Грузії. Не випадково в ноті А.Чхенкелі до посла Української Держави у Німеччині від 19 червня 1918 р. зазначалося, що рішення про саморозпуск Сейму "було прийнято з огляду на події, котрі виникли разом з наступом сил оттоманських за Кавказом і котрі перевернули базу федеративної Закавказької Республіки"[3].

Одночасно з саморозпуском Закавказького Сейму, 8 червня 1918 р. (26 травня 1918 р. за "старим стилем"), Національна Рада Грузії проголосила створення Грузинської Демократичної Республіки (голова уряду – Ной Рамішвілі, міністр закордонних справ – А.Чхенкелі), а через два дні – 10 червня (28 травня за "старим стилем") – були проголошені Азербайджанська Демократична Республіка (прем'єр-міністр – Фаталі Хан-Хойський, міністр закордонних справ – Мустафа Гаджинський) і Вірменська Демократична Республіка

(прем'єр-міністр – Овсен Каджазнуні, міністр закордонних справ – Олександр Хатісов). Закавказька Федеративна Демократична Республіка, таким чином, припинила своє існування.

Тут варто зауважити, що Грузія і Азербайджанська Республіка відзначають нині свої національні свята – "День відновлення державної незалежності" й "День Республіки" – відповідно 26 та 28 травня, виводячи їх із подій 1918 р. Ці ж дати фігурують у якості днів проголошення Грузинської, Азербайджанської й Вірменської Демократичних Республік у тогочасному дипломатичному листуванні, офіційних урядових документах, пресі й подальших наукових дослідженнях. Але, практично, жоден із вітчизняних чи зарубіжних науковців не пояснив, що наведені вони за так званим "старим стилем", котрий продовжували використовувати протягом 1918 р. на Кавказі, Кубані й Дону, на відміну, приміром, від УНР чи РСФРР, які перейшли у лютому 1918 р. на загальносвітовий "новий стиль".

Військово-політичною слабкістю нових незалежних кавказьких держав негайно скористався Стамбул, нав'язавши в Батумі 17 червня 1918 р. Грузії й Вірменії так звані договори "миру й дружби", що узаконювали турецькі військові загарбання та претензії поза межами, визначеними Брест-Литовським договором. Територія Вірменської Демократичної Республіки скоротилася, наприклад, фактично до 8 тис. кв. верст[4]. Натомість, азербайджанський уряд використав союзну угоду з Туреччиною для успішної боротьби проти більшовицької Бакинської комуни.

Грузинській Демократичній Республіці дещо вдалося зміцнити свої міжнародні позиції, коли в обмін на передачу Німеччині монопольного права на експлуатацію своїх природних багатств і розташування німецьких гарнізонів у головних містах республіки, Тифлісу вдалося добитися включення до російсько-німецького додаткового договору від 27 серпня 1918 р. статті про згоду Кремля на те, що "Німеччина визнає Грузію самостійним державним організмом". З іншого боку, німецьке протежування Грузії й фактичне визнання Берліном уже 10 червня 1918 р. уряду Н.Раішвілі – А.Чхенкелі певною мірою створювало сприятливі зовнішні умови для налагодження повноцінних відносин на державному рівні між Грузією й Україною.

Незадовго до гетьманського перевороту тимчасово виконуючим обов'язки комісара Грузії в Україні замість Д.Вачейшвілі було призначено Никодима Брегвадзе.5 А 9 травня 1918 р. він затвердив присяжного повіреного Михайла Джугелі "Комісаром Грузії по Одеській Військовій окрузі" з правами "формувати Грузинські частини й переправляти їх на батьківщину" та "захищати інтереси Грузії й Громадян Грузії у межах Одеської Військової округи"[6].

Спершу в роботі грузинських комісаріатів на території Української Держави мали місце досить неприємні випадки. 11 травня 1918 р. німецький підрозділ під командуванням українського офіцера здійснив обшук у приміщенні управління комісаріату Грузії в Україні в Києві, грузинські офіцери також були обшукані й затримані, але невдовзі звільнені. Через шість днів аналогічний інцидент стався в Одесі, де німецький загін, попри гарантії недоторканості від українського уряду, також здійснив обшук і вилучив зброю з приміщення грузинського комісаріату[7].

Справа набула широкого розголосу, політичний відділ МЗС Української Держави 15 травня1918 р. звернувся до військового міністерства із запитом: "На якій основі допущено до переведення у чужоземних підданих, – представництва союзного нам народу, трусів та безправного відібрання зброї, одержаної для самоохорони". Начальник штабу військового коменданта Київщини пояснив зазначені заходи отриманням повідомлень про зберігання в приміщеннях грузинських комісаріатів холодної й вогнепальної зброї "без певної охорони", яку слід було здати до Гарматного складу, "щоб вона не попала в які небудь непевні руки"[8].

Зрештою, обидва інциденти вдалося благополучно вирішити, і в подальшому вони вже не повторювалися. А 22 травня 1918 р. Закавказький український комісар у Тифлісі Григорій Хименко уповноважив голову ради єреванського товариства "Просвіта" Володимира Гірченка бути його представником у вірменській столиці й "захищати інтереси проживаючих у Вірменії громадян Української Народної Республіки (так у документі. – Авт.)"[9]. Свого часу – в червні 1914 – квітні 1918 рр. В.Гірченко служив прокурором Єреванського окружного суду, і тому добре був знайомий з особливостями Кавказького регіону.

Розпад Закавказької Федерації висунув на порядок денний проблему встановлення офіційних дипломатичних відносин між Українською Державою й окремо з кожною із новоутворених закавказьких республік (Гірська республіка у зв'язку з більшовицьким повстанням тимчасово припинила своє існування, а її уряд емігрував до Тифліса). Зважаючи на міжнародно визнаний статус України, її провідну роль у спробах створення загальноросійської федерації восени-взимку 1917 р. та відносно стабільне внутрішньополітичне становище, ініціативу в цій справі виявили Тифліс і Єреван. Азербайджанський уряд був тоді надто заклопотаний внутрішніми проблемами (лише 15 вересня 1918 р. було звільнено Баку, але вже через два місяці до столиці увійшли британські війська), щоб упритул зайнятися зовнішньополітичними питаннями.

22 червня 1918 р. українське посольство у Берліні отримало дві ноти за підписом міністра закордонних справ Грузії А.Чхенкелі, які не-

гайно були передані до Києва. Д.Дорошенко після ознайомлення з ними зазначив, що обидва документи "можна подати до преси"[10].

В одній ноті повідомлялося про саморозпуск Закавказького Сейму і припинення існування Закавказької Федеративної Демократичної Республіки 8 червня 1918 р. та причини прийняття цього рішення. А в іншій ноті йшлося про проголошення незалежності Грузинської Демократичної Республіки та формування її уряду. Усамостійнення Тифліса від Москви, пояснювалося тим, що "об'єднана з Росією політичними договорами, заключеними на те, щоби забезпечити Грузії певну внутрішню свободу і незайманість її території, Грузія швидко побачила свої права потоптаними, свою свободу загроженою і свої вольности заміненими режимом повної анексії". А після виведення російських військ із Закавказзя "ніякий зв'язок не зв'язує більш Грузії з Росією, вона вільна однині од всіх обов'язків щодо другої держави". Виділяється просто вражаюча подібність історико-правової аргументації грузинського МЗС до положень відомої "Самостійної України" М.Міхновського.

Найголовніше в ноті А.Чхенкелі містилося наприкінці документа: від імені уряду міністр закордонних справ прохав українського посла Федора Штейнгеля представити Раді Міністрів Української Держави "факт істнування Грузинської Республіки, щоб Україна могла признати якнайскорійше незалежність Грузії"[11].

Не чекаючи на офіційну відповідь із Києва, 17 липня 1918 р. грузинський прем'єр-міністр Н.Жорданія звернувся до Д.Дорошенка з листом, у котрому зазначалося, що уряд Грузинської Демократичної Республіки "в цілях зміцнення дружніх відносин" між обома державами "призначив своїм представником при Українському Уряді громадянина Віктора Васильовича Тевзая і заступником його – громадянина Давида Вісаріоновича Вачейшвілі, котрим і надані особливі повноваження"[12].

Виконуючий обов'язки комісара Грузії в Україні Н.Брегвадзе увійшов до складу Місії в якості урядовця для особливих доручень, ще одним урядовцем цього рангу став Сосіпатор Асатіані, а тимчасово виконуючим обов'язки радника грузинської Місії до 7 жовтня 1918 р. залишався Іван Москалевський, потім його змінив Матвій Скобєлєв[13]. По прибутті до Києва Місія Грузинської Демократичної Республіки розташувалася по вул. Караваєвській, 9.

Через тиждень після листа Н.Жорданія до МЗС Української Держави, 25 липня 1918 р., до українського посла у Берліні Ф.Штейнгеля прибули голова Особливої делегації Грузії в Німеччині князь Авалов і член делегації Є.Гегечкорі. Вони підтвердили вищезгадану ноту А.Чхенкелі від 22 червня й знову просили український уряд в особі посла "про визнання Грузії, як самостійної держави". Причому, як телеграфував Ф.Штейнгель Д.Дорошенку 30 липня 1918 р.,

грузинські дипломати "від імени свого Правительства заявили..., що Грузія не зустрічає ніяких перешкод щодо визнання України". Зі свого боку, український посол прохав Д.Дорошенка "представити Ясновельможному пану Гетьману питання про визнання Грузії"[14].

Але офіційний Київ так і не пішов на визнання де-юре незалежності Грузинської Демократичної Республіки. До 27 серпня 1917 р. це, певною мірою, пояснювалося небажанням П.Скоропадського дратувати Берлін порушенням німецько-російського Брестського мирного договору, де оминалося питання права народів Кавказу на самовизначення. Однак традиційної дипломатичної процедури визнання Грузії Українською Державою не сталося й після підписання додаткового договору до Брестського миру від 27 серпня 1918 р., за яким РСФРР змушена була погодитися на самостійне існування Грузинської Демократичної Республіки.

На нашу думку, очевидно, не варто підходити до формування системи міжнародних відносин на постросійському просторі в період революційних 1917-1921 рр. з погляду усталених норм і принципів світової дипломатичної практики. Уже сам факт прибуття до Києва Дипломатичної Місії Грузії на чолі з В.Тевзая та надання їй відповідного посольського статусу свідчив про фактичне визнання Українською Державою Грузинської Демократичної Республіки. Не випадково 24 жовтня 1918 р. В.Тевзая звернувся до Д.Дорошенка з повідомленням про призначення грузинським урядом Гаврила Хундадзе повноважним представником Грузії при ленінському Раднаркомі та впевненістю, що Українська Держава "в особі правомочних органів полегшить роботу громадянина Хундадзе при виконанні ним своїх дипломатичних обов'язків"[15]. А вже через два місяці МЗС УНР, зі свого боку, "мало честь висловити щиру подяку" грузинському дипломату та прохало його "і далі продовжувати охорону інтересів громадян України" на території РСФРР[16].

Крім того, наказом по МЗС Української Держави від 20 липня 1918 р. консульським агентом 1-го розряду в Тифлісі був затверджений Олексій Кулінський (Д.Дорошенко у своєму дослідженні невірно називає таким Лісняка[17]), а наказом від 16 серпня – консульським агентом 2-го розряду в Батумі Євгена Засядька[18].

Однак налагодженню взаємовигідного товарообміну між Українською Державою й Грузинською Демократичною Республікою чимало шкодила відсутність українського державного торговельного представництва у Закавказзі. Між тим, за даними Української Крайової Ради на Закавказзі, досить місткий регіональний ринок міг щомісячно забезпечити Києву прибутків лише від експорту цукру й хліба на 325,5 млн. карб[19].

Відсутністю державного контролю з боку України над торгівлею із Закавказзям спритно користувалися з величезною вигодою для себе місцеві комерсанти, а українське населення регіону залишалося без продовольчого постачання з історичної Батьківщини. Тому Українська Крайова Рада у вересні 1918 р. звернулася до Ради Міністрів Української Держави з пропозицією "утворити хоч би тимчасово в осередку Закавказзя у Тифлісі Торговельне агенство Українського уряду усього Закавказзя з тим, щоб надалі, коли буде утворено дипломатичне представництво, це агенство підлягало би йому"[20].

27 листопада 1918 р. з аналогічною пропозицією до міністра закордонних справ Г.Афанасьєва звернувся Комітет з товарообміну міністерства торгу і промисловості. Комітет вважав, "що було б доцільно заснувати при Українському Консульстві в Грузії... комісію, котра дозволяла б ввезення в Україну товарів, дозволених до вивозу Комітетом з Товарообміну Грузинської Республіки, і, навпаки, дозволяла б вивезення з України товарів, допущених до ввозу в межі Грузії"[21].

Певною мірою зазначені проблеми були урегульовані з укладенням у Києві 5 грудня 1918 р. повномасштабного українсько-грузинського двостороннього договору, який за своєю змістовністю й значенням можна співставити з українсько-донською угодою від 7 серпня того ж року. З українського боку документ підписав товариш міністра торгу і промисловості С. Бородаєвський, із грузинського – голова Дипломатичної Місії Грузії в Україні В.Тевзая.

Договір складався із 6-ти розділів і 22-х статей, що стосувалися загальних прав громадян обох держав на території іншої, налагодження консульських зносин, організації двосторонньої торгівлі, мореплавства, транзиту та Змішаної Комісії. Угодою передбачалося надання громадянам договірних сторін повного обсягу політичних і цивільно-майнових прав на території іншої держави "при захованні ними законів краю". Водночас вони увільнялися "від всякої офіціяльної служби в суді, адміністрації, або громадської", а також військової[22].

Сторонам надавалося "по принципу взаїмності" визначати місцевості на території іншої держави для заснування своїх консульських і торговельних представництв. А двосторонній торгівлі надавався статус найбільшого сприяння, до того ж товари при ввозі з території однієї сторони до іншої не мали обкладатися подвійним майном. Виняток становили товари, "які підлягають, або можуть підлягати державній монополії" (ст.9)[23].

Взаємний пільговий режим установлювався також для українських і грузинських суден та їхніх вантажів (ст.14). Стаття 18-та зазначала, що "всякого роду товари, які перевозяться через територію одної із

сторін для другої сторони, мають бути звільнені від всякого транзітного мита"[24]. Для розроблення ж "питання про мита, про можливий митний союз" українсько-грузинський договір передбачав створення Змішаної Комісії з 4-х членів на паритетних засадах (ст.20). Угода набувала чинності з моменту її підписання[25].

Паралельно налагоджувалися двосторонні відносини Української Держави з Вірменською Демократичною Республікою, що опинилася у катастрофічному становищі після турецької агресії взимку-навесні 1918 р. Уже 29 червня 1918 р. Вірменська Національна рада повідомила МЗС Української Держави, що вона продовжила "повноваження Вірменського Комісаріату на Україні стосовно представництва вірменського народу". До складу його колегії було включено "полковника Михайла Христофоровича Ломідзе, підполковника Макара Богдановича Попова і капітана Ашота Миколайовича Тонієва-Тоніянца"[26]. А 1 липня 1918 р. у зв'язку з розширенням функцій дипломатичного представництва Вірменський комісаріат був перейменований у "Комісаріат Вірменії при Уряді Української Держави"[27].

7 жовтня 1918 р. комісаріат Вірменії (по суті – посольство) для захисту інтересів громадян країни "визнав необхідним призначити своїх представників: у Херсонщині члена... колегії підполковника Макара Богдановича Попова і на Харківщині доктора Мкртича Соломоновича Мелікянца". Д.Дорошенко своєю резолюцією наказав "виконать посвідчення і повідомити військового Отамана і Головноуповноваженого Харкова, Херсонського губернського старосту, Харківського губернського старосту"[28].

У свою чергу, вірменський уряд визнав повноваження представника Комісаріату Української крайової ради Закавказзя В.Гірченка, й 1 серпня 1918 р. він був запрошений у якості делегата Української Держави на відкриття парламенту Вірменської Демократичної Республіки, зайнявши "місце в дипломатичній ложі нарівні з представниками Німеччини, Австрії, Туреччини й Персії"[29]. У посвідченні В.Гірченкові від 10 вересня 1918 р. Український комісар на Закавказзі Г.Хименко відзначив "його надзвичайну тактичність у поводженню з урядовими установами й тубольцями, через що українські громадяне користувалися прихильністю з боку тубольців"[30].

11 вересня 1918 р. повноважний представник Вірменії у Німеччині Аванес Оганджонян звернувся з меморандумом до українського посла Ф.Штейнгеля. У ньому викладалася історія турецької агресії в Закавказзі, змальовувалося спричинене нею трагічне становище вірменського народу й Вірменської Демократично Республіки. Вихід із катастрофічної ситуації вірменський уряд бачив лише у "строгому виконанні умов Брест-Литовського договору, особливо в частині, що стосується кор-

донів турецького володіння в Закавказзі. За цих умов Вірменія могла б зконструюватися у державу в межах 25000 кв. верст, і тим самим огородити вірменський народ від повної гибелі політичної й фізичної"[31].

Тому вірменський уряд запрошував Українську Державу до участі у Стамбульській конференції держав-учасниць Брестського договору, яка скликалася Німеччиною й Австро-Угорщиною, що не визнавали анексіоністських Батумських угод Туреччини з Вірменією й Грузією від 17 червня 1918 р. Цим кроком, наголошувалося в меморандумі, "Українська Держава надасть дружню підтримку заново створеній вірменській державності й закладе міцний камінь у фундамент дружби цих двох народів, що так недавно відродилися до нового життя".

Вірменський посол також прохав Україну дозволу "закупити хліба і вивезти у Вірменію через Поті-Тифліс для голодуючого населення в кількості 3 мільйонів пудів за твердими цінами і з правом вивозу протягом 5-6 місяців". А.Оганджонян повідомив Ф.Штейнгеля, що "600000 біженство Вірменії, знаходячись під відкритим небом, у горах і лісах Закавказзя дослівно голодують, харчуючись лише травою. З настанням осені воно втратить і цю "їжу" й зовсім загине від голоду"[32].

Незадовго до цього, 30 серпня 1918 р. у Києві штабс-капітан Павло Цір за дорученням комісаріату Вірменії звернувся до МЗС Української Держави з клопотанням "дозволити закупити і вивезти з України 2000 пудів борошна на Кавказ для приютів вірменських дітей-сиріт біженців, котрі буквально голодують із-за відсутності продовольства". П.Цір отримав згоду на перевезення борошна від командира німецького транспорта, що мав через тиждень відбути із Севастополя до Поті, тому прохав міністерство якомога швидше вирішити питання, аби встигнути закупити борошно у Мелітополі та Катеринославській і Херсонській губерніях[33].

Директор Департаменту чужоземних зносин А.Яковлів розпорядився "негайно написати до Міністерства Продовольчих Справ, що з боку МЗС немає перешкод на вивіз 2000 пудів борошна для армянських приютів на Кавказі"[34].

25 вересня 1918 р. до Ради Міністрів Української Держави з клопотанням звернулися міністр закордонних справ Вірменії О.Хатісов і голова вірменської делегації на Стамбульську мирну конференцію А.Агаронян. Вони повідомили, що переговори відносно остаточних умов миру з Туреччиною ще не почалися, й не відомо, чи відбудуться взагалі, до того ж існування незалежних Вірменії й Азербайджану було обійдене при укладенні додаткової німецько-російської угоди від 27 серпня 1918 р.

Зазначивши, що для Вірменії "надзвичайно важливо добитися якнайшвидшого визнання її незалежності й визначення її кордонів",

А.Агаронян і О.Хатісов писали: "Ми звертаємо наші погляди на молоду державу України в надії, що вона краще інших держав може зрозуміти наше становище та визнати нашу незалежність і одночасно з цим здійснити, по можливості, вплив на уряд Росії в тому смислі, щоб він не перешкоджав визнанню нашої незалежності Німеччиною й іншими державами Почвірного Союзу"[35]. Вірменські керівники прохали український уряд призначити свого дипломатичного представника до Єревана і висловили готовність у разі визнання Києвом незалежності Вірменії "негайно призначити свого представника при Уряді України".

Але прем'єр-міністр Вірменської Демократичної Республіки О.Каджазнуні, не чекаючи офіційної відповіді з Києва, тоді ж звернувся до представника Закавказького Українського Комісара у Вірменії В.Гірченка з проханням "з'ясувати шляхом особистих переговорів" із Д.Дорошенком, чи "не зустрінеться перешкод до призначення Вірменським Урядом свого представника при Українському Урядові, заявивши, що у випадку згоди Українського уряду негайно ж буде відряджений представник до Києва"[36].

Як і у випадку з Грузією, П.Скоропадський не пішов на офіційне визнання незалежності Вірменської Демократичної Республіки, але дав дозвіл на прибуття до Києва повноважного представника цієї країни, що, фактично, означало визнання її суверенітету і встановлення дипломатичних відносин. 17 жовтня 1918 р. до Києва прибув представник уряду Вірменії при уряді України доктор права Григорій Дзамоєв. Збереглося клопотання МЗС до голови Позавідомчої реквізиційної комісії забезпечити для вірменського посла дві кімнати "в одному з кращих готелів в центрі міста, через те, що це є справа політичної ваги"[37].

Азербайджанська Демократична Республіка з причин нестабільності свого військово-політичного становища не встигла встановити дипломатичні відносини з Українською Державою. Але 10 жовтня 1918 р. на загальному зібранні азербайджанців Києва був обраний комісаріат у складі Джеліла Садикова (голова), Юсіфа Салехова (помічник) та Мір Джалала Мір Талієва (секретар). До "встановлення зв'язку з Азербайджанським Урядом" він мав здійснювати "захист інтересів громадян Азербайджану", знаходився комісаріат в Києві по вул. Прозоровській, 15. Невдовзі про створення комісаріату Азербайджану в Україні було повідомлене МЗС Української Держави[38].

1 листопада 1918 р. комісаріат звернувся до МЗС з проханням пояснити положення закону про реєстрацію та призов до української армії окремих категорій офіцерів запасу з тим, щоб під його чинність не потрапили громадяни Азербайджану, як "суверенної держави"[39]. 10 грудня 1918 р. аналогічне прохання надійшло до МЗС від

комісаріату Горців Північного Кавказу за підписом комісара Бориса Примоєва і секретаря Григорія Туаєва[40].

МЗС направило військовому міністерству і МВС роз'яснення, за котрим серед інших категорій не підлягали призову по мобілізації колишні піддані Російської імперії, що отримали "національні паспорти від відповідних Урядів чи повноважних представників при Українському Урядові Держав, які заново виникли на території колишньої Російської імперії (Польща, Грузія, Військо Донське, Кубань, Вірменія, Російська Радянська Республіка), чи від визнаних Українським Урядом фактичних представників подібних держав і національних організацій на Україні (Чеський комітет, Латиський Центральний комітет на Україні, Литовська національна Рада на Україні, Комісаріат Азербайджану на Україні, Головний Військовий Комісар Сибіру на Україні і його Представник у Києві, Галицько-Буковинський комітет у Києві, Білоруський комітет і т.д.)"[41].

З цього документу видно, що Українська Держава фактично визнавала всі державні утворення, котрі виникли на той час на пострадянському просторі, оскільки їхні уродженці не підлягали мобілізації до українського війська.

Таким чином, період гетьманату П.Скоропадського був часом встановлення безпосередніх дипломатичних зв'язків Української Держави з новоутвореними Грузинською й Вірменською демократичними Республіками. Якщо не рахувати Туреччини й Німеччини (для Грузії), Україна виявилася єдиним міжнародним партнером для закавказьких республік, який де-факто визнав їхню незалежність і встановив дипломатичні відносини, прийнявши повноважних представників їхніх урядів. Антигетьманське повстання перешкодило налагодженню взаємовигідних торговельно-економічних відносин України з кавказькими країнами та заснуванню там українських дипломатичних представництв, ці завдання довелося вирішувати в набагато складніших умовах за доби Директорії УНР.

ПОСИЛАННЯ

[1] Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.125. – Арк.18.

[2] Ментешашвили А.М. Распад Российской империи и Закавказье // Россия в XX веке: Проблемы национальных отношений. – М.: Наука, 1999. – С.248-249.

[3] ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.13.

[4] **Там само**. – Спр.125. – Арк.18.
[5] **Там само**. – Спр.134. – Арк.1.
[6] **Там само**. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.28. – Арк.28.
[7] **Там само**. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.9.
[8] **Там само**. – Арк.3 зв.-5.
[9] **Там само**. – Спр.125. – Арк.29.
[10] **Там само**. – Спр.134. – Арк.10.
[11] Там само. – Арк.11.
[12] Там само. – Арк.18.
[13] Там само. – Арк.26-27,33-34.
[14] Там само. – Арк.17.
[15] Там само. – Арк.35.
[16] Там само. – Ф.3696. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.14.
[17] Дорошенко Д. Ілюстрована історія України 1917-1923 рр. II том. Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Ужгород: Свобода, 1930. – С.155.
[18] ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.22.
[19] Там само. – Спр.135. – Арк.39.
[20] Там само. – Арк.39 зв.
[21] Там само. – Арк.53 зв.
[22] Дорошенко Д. Вказ. праця. – С.XXXУ.
[23] Там само. – С.XXXУI.
[24] Там само. – С.XXXУII.
[25] Там само. – С.XXXУIII.
[26] ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.125. – Арк.4.
[27] Там само. – Арк.6.
[28] Там само. – Арк.13.
[29] Там само. – Арк.29.
[30] Там само. – Арк.33.
[31] Там само. – Арк.19.
[32] Там само.
[33] Там само. – Арк.10.
[34] Там само.
[35] Там само. – Арк.26-26 зв.
[36] Там само. – Арк.29-29 зв.
[37] Там само. – Арк.17.
[38] Там само. – Спр.145. – Арк.1-2.
[39] Там само. – Арк.10.
[40] Там само. – Арк.14.
[41] Там само. – Арк.9 зв.

Надійшла до редакції 25.03.2002